

NEMZETRŐL, NEMZETEKRŐL (20–21. SZÁZAD)

RIGÁN LÓRÁND

Esetlegesség, írónia, nacionalizmus

„Ki tesz téged másnál különbbé? Mid van, amit nem kaptál?
Ha pedig kaptad, mit dicsekszel, mintha nem kaptad volna?”

(1 KOR. 4,7)

■ Magyarságomról a kisebbségben élő magyarok hazátlannak gúnyolása jut eszembe. Amúgy intellektuálisan ez is már *passé*, lejáratott dolog, ahogyan a román, a magyar vagy bármilyen más nemzeti büszkeség, nacionalizmus. Hazátlanság: sohasem zavart maga ez a szó (a becstelen szándéktól eltekintve), mintha legalábbis természetes dolog lenne valahol otthon lenni. Óvodáskoromtól tudtam, hogy a Föld kerek, és nemsokára rájöttem arra is, miért: hogy ne legyenek rajta kitérített helyek. Román kifejezéssel, hogy ne legyen köldöke. (Még Kolozsvár sem az.) Se szakrális Delphoi, se Omphalosz. Korollárium: nem honfoglalhatnak, „szimbolikusan térfoglalhatnak”, különülhetnek el rajta egymástól a végtelenségig az emberek, hanem mint a kozmopolita és felvilágosult Immanuel Kant írja *Az örök békében*, „végre is egymást mégiscsak meg kell tűrniök egymás mellett. És eredetileg senkinek sincs a Föld valamely helyén lenni több joga, mint másnak.” Csakis természetes tehát az esetlegesség és a sehonnanság, amelybe mindössze azért borzadunk bele a világmindenség egy esetleges pontján, mert a saját személyünket valahogyan fontosnak, szükségszerűnek szeretnénk látni a dolgok menetében, meglehetősen narcisztikusan és szolipszistán. „Sehonnai bitang az ember”, írhatta volna Petőfi Sándor, és ez a töredék így tragikusabb és talán költőibb lehetne az ember általános létállapotának metaforájaként.

Az ember identitása, különlegessége tehát, ha jobban megnézzük, semmi különös. Mindenkinnek van is belőle épp elég, hiszen – akárcsak a kartézianus józan ész esetében – senki sem panaszkodik azért, hogy amikor osztották, neki nem jutott. Kérdéses persze, hogy ezt egyáltalán bárki (isten, történelem, sors stb.) bármilyen alapon „osztaná”. Egyazon okból születik ugyanis valaki magyarnak, mint zsidónak, franciának, cigánynak, és ugyanígy kereszténynek, mint hindunak. Ok nélkül. Pontosabban szólva, mivel senki sem *születik* (nem ez a helyes szó) zsidónak, franciának, cigánynak, kereszténynek vagy hindunak, hanem csak azzá nevelik őt mások, akiket ismét mások hasonlóan jó vagy rossz okokból ugyanígy neveltek, azonos ok-

ból és alapon lesz keresztény, mint hindu stb. Vagy hát mi az ok? Mondjunk csak egy okot, ami valakit éppen magyarrá tett, de nem tehetette volna ezzel az erővel például románná, és viszont. Sőt, ugyanazon okból születik valamely egyén egyáltalán a nemzeteszme kitalálása utáni korban, az utóbbi kétszázötven évben, mint előtte, kétszázötven évezreden át, amióta ember él a Földön. A kitüntetettség, kiválasztottság és különlegesség tudata a legközönségesebb emberi illúziónk.

Nem tagadom persze, hogy a nemzet realitás. Mégpedig ugyanúgy realitás, mint a tündér és az unikornis: egy darab agytekervény, valamilyen szépséges jelentés. Ugyanígy valóságok ma a múlt eseményei, a (nemzeti) történelem, kultúra, hagyomány: egyaránt jelentések, és ilyenekként – jó és rossz értelemben – messzemenően fontosak. Morálisan azonban nincsenek következményeik az egyén szempontjából, mert nem a saját döntésén alapulnak, és így nem is kötelezhetik őt semmire. Az atyák érdemeit és vétkeit nem morális „harmad- és negyedíziglen” dicsérni vagy büntetni a fiakban, akiknek a létezését csupán a nyakukba varrták. Vitatom tehát azt a hagyománynak tulajdonított szerepet, amelyben az mindenkinek cédán felkínálkozik, vagy inkább erkölcstelenül (mert reflexió nélkül) felkínálják, hogy létét gyámolítsa, meghatározza vagy megalapozza mint legelső, átgondolatlan válasz, zsigeri reakció az egyéni létezés kihívására. A hagyománytörténet, ahonnan állítólag nem is lehetünk képesek kiabsztrahálni, elvonatkoztatni magunkat, mert úgymond eleve benne állunk. Ha sohasem lehetnénk képesek elvonatkoztatni, úgy lehetetlen volna tudatosan és indokoltan, érvek alapján vállalni bármit is.

A tények szintjén nincs igaza annak az embernek, aki képtelen önmagától elvonatkoztatni, decentralálni, és úgy véli, hogy saját maga, szülővárosa, vallása, nemzete, hagyományai bármilyen szempontból különlegesek és kitüntetettek mások szülővárosához, vallásához, nemzetéhez és egyéb identitáselemeihez képest. Az ilyesmi gyerekes önzés, öncsalás. Az egyéni tudat első illúziója, hogy a világ közepe. Csak-hogy minden egyes partikuláris tudat ugyanúgy az. Ehhez az egoillúzióinkhoz tehát aligha ragaszkodhatunk intellektuálisan tiszta lelkiismerettel.

Mindamellettt megengedhetőnek tartok bizonyos (ön)ironikus nacionalizmust. Valami hasonlót szeretnék ezzel mondani ahhoz, ahogyan Sam Harris kortárs amerikai filozófus a lánya iránti szeretetéről beszél. Bizonyos értelemben majdnem mindenki úgy gondolja, pontosabban érzi, hogy a saját kislánya, kisfia, városa, hazája valahogyan a legszebb. Ez a leírás azonban nem a külső referenciáról, a jelöletéről szól, hogy tehát az a konkrét ember, szülőváros vagy nemzet a tények szintjén, *a valóságban is* mindennél messze különb lenne. Az ilyen (igaz) leírás arra a nagyon is emberi hitére utal csupán, hogy ő a saját dolgaihoz, kutyájához-macskájához, családjához és nemzetéhez valamilyen *különleges és kitüntetett ragaszkodást érez*, és ennél az érzésénél fogva mindezt a valóságban is különlegesnek és kitüntetettnek látja, tapasztalja. Akkor is, ha tudja, hogy ez a valóságban nincs így, nem lehet így, mert túl kicsi az esély rá, vagy inkább mert objektív szinten, reflektáltan ez az egész kérdéskör, identitás és nemzet értelmezhetetlen. Az emberi jelentésről és a hozzá való viszonyról szól tehát, nem a valóságról, hanem a *számára* mint esetleges és véges lény számára valóról.